

L'ALMIRALL JOAN II DE VILAMARÍ (1421-1479)

ARNALD PLUJÀ I CANALS

Resum

Joan II de Vilamarí fou el mitjà d'una saga de tres almiralls catalans que féu canviar el curs de la Guerra Civil (1462-1472), en la qual s'enfrontaren el bàndol del rei Pere de Portugal, escollit per la Generalitat, i Joan II, el monarca destronat i descendent de la dinastia dels Trastàmara. La fidelitat de l'armada envers l'almirall Joan II de Vilamarí, favorable a Joan II, fou cabdal per ocupar la plaça fortificada de Cadaqués, amb el conseqüent desgast de l'exèrcit de la Diputació del General i l'estratègica ciutat d'Amposta, junt amb l'heroica resistència del castell de Palau, feu dels Vilamarí, tres accions decisòries per al desenllaç final del conflicte. Paralelament, Vilamarí completà amb èxit la intervenció marítima a Sardenya, que permeté pacificar l'illa, preludi de les victòries obtingudes pel seu cosí Bernat II de Vilamarí al regne de Nàpols.

Paraules clau

Almirall, Guerra Civil, Generalitat, Trastàmara, Cadaqués, Palau, Amposta i Sardenya.

Abstract

John II of Vilamarí was the admiral who changed the course of the Civil War (1462-1472). In the Civil War the side of king Peter of Portugal (who had been elected by "The Generalitat") fought against the side of the dethroned John II (who was a descendant of the Trastamara dynasty). Admiral John II of Vilamarí accomplished three conclusive and crucial events, which led to the final warlike conflict. These were: Take the fortified village of Cadaqués, take Amposta and help Palau castle to resist. Moreover, John II of Vilamarí pacified Sardinia, the prelude of the victories his cousin admiral Bernat II of Vilamarí was going to get later on. Admiral Bernat Vilamarí was the heir of admiral John II.

Keywords

Admiral, Civil War, "The Generalitat", The Trastamara, Cadaqués, Palau, Amposta i Sardinia.

LA SEVA INTERVENCIÓ EN LA GUERRA CIVIL CATALANA I A L'ILLA DE SARDENYA

Conseller reial, almirall, capità general de l'exèrcit marítim de la corona d'Aragó, procurador del regne de Sardenya, procurador reial de Menorca, senyor jurisdiccional de Palau-saverdera i de Vilamaniscle, proposat lloctinent del Rosselló i la Cerdanya, baró de Ciutadella (Menorca), baró de Bossa i la Planargia (Sardenya) i comte de Palamós.

Fill de Pere de Vilamarí i d'Agnès, nét de Joan de Vilamarí *el Vell* de Boadella i d'Esclarmunda de Sagarriga i de Vilarig, i nebot de l'almirall Bernat I de Vilamarí (1401-1463), amb qui faria part del seu aprenentatge naval, assolí el grau de capità de galeres del rei Alfons, que el nomenà procurador reial de Menorca i baró de Ciutadella: "...Alfons el Magnànim, pels grans serveis prestats en terra i mar, confereix a Joan de Vilamarí, patró d'una galera, el càrrec de procurador reial de l'illa de Menorca, vacant per renúncia de Jaume Gorchs i li dona unes cases anomenades Cases de la Tresoreria, situades a la vila de Ciutadella de l'expressada vila... Donat el 20 de febrer de 1440 a Gaeta...¹". L'any 1463, i després de la mort d'Alfons el Magnànim, el rei Joan II li encomanà el govern de la flota de la corona aragonesa.

LA GUERRA CIVIL CATALANA (1462-1472)

Una de les principals causes de la Guerra Civil Catalana fou la mort del Magnànim el 1458 i la proclamació del seu germà Joan de Peñafiel i de Navarra (Joan II) a l'avançada edat de seixanta anys, cosa que provocà un període de lluites civils i successòries, en què es barrejaven disputes socials, els uns per aconseguir llibertat, els altres per mantenir privilegis. Les diferències polítiques entre el príncep de Viana i el monarca, que actuà menyspreant les institucions del Principat, provocaren el rebuig de l'oligarquia catalana contra l'autoritarisme i la intromissió constant dels Trastàmara. Les causes de la guerra són tan complexes com difícils d'entendre. No solament fou una revolta social, sinó que també quedà en evidència el sistema jurisdiccional, la multitud de formes de govern i el paper contradictori de l'Església, que afavorí el desconcert popular, ja que d'una banda estava a favor dels remences i, de

¹ ACA. Cancelleria. Registre núm. 2773. Itenerum 27, foli 21v i 22r.

d'altra, de rebre els ancestrals delmes dels feligresos, amb la qual cosa s'encetà una gran crisi política i econòmica que durant molts anys portà la inseguretat i la ruïna a tot l'Empordà, accentuada per l'adveniment de frontera.

El conflicte bèl·lic també es pot considerar com la revolta dels pagesos de la remença, afegida a la disputa de poder entre la Diputació del General i el rei Joan II, considerat per molts catalans com "estranger, intrigant i dictatorial", allò que alguns autors interpreten com un alçament de la Generalitat contra dit monarca o com una lluita antifeudal. La baralla configurarà dos bàndols difícils de definir, un ampli sector dels camperols, la petita noblesa i les capellanies donaren suport a Joan II, mentre que l'alta noblesa, la burgesia i la Mitra de Girona, de la qual el monarca esperava obtenir rendes, s'hi varen oposar. El moviment més actiu de remences tingué lloc a la Garrotxa, amb gran concentració de vassalls oprimits de servituds, dirigits pel també pagès garrotxí Francesc de Verntallat, i s'emprengueren accions molt violentes contra els senyors, als quals assaltaren els castells per esdevenir centres d'operacions. A l'Empordà, la situació era més enrevessada, la majoria de pobles eren contraris a la causa reialista i també el petit clergat, recaptador de les rendes de les capellanies, mentre que els barons locals es mantingueren neutrals o canviaven d'aliança al mateix ritme dels esdeveniments.

L'any 1462, i atès l'òbit del príncep de Viana, la Diputació del General destronà Joan II, el declarà enemic de Catalunya i nomenà regent el seu fill Ferran i tutora la seva mare, la reina Joana. Després, oferí el tron a Enric IV de Castella, el successor més directe de la dinastia catalana, que defugí la proposta. Tot seguit, la Generalitat convocà els sometents i un petit exèrcit capitanejat per Joan de Miramon per combatre les forces reialistes. Joan II de Vilamarí i Joan de Castro refusaren jurar fidelitat al nou monarca i es mantingueren partidaris de Joan II, de manera que Palau esdevingué un dels tres únics enclavaments "deslleials" de l'Empordà, i en conseqüència, el primer objectiu a batre. Bernat I de Vilamarí també restà fidel a la causa. "[...] L'almirall Vilamarí, tenia davant la costa empordanesa les seves galeres, estava en relacions amb els pagesos malcontents [...]"², però la seva contribució a la guerra seria escassa, la mort li sobrevingué l'any 1463, navegant pel Mediterrani. Finalment, la corona catalana fou acceptada pel contestable Pere de Portugal, nét de Jaume d'Urgell i d'Isabel, filla de Pere III

² ROVIRA VIRGILI, Antoni. *Història Nacional de Catalunya*. Edicions Pàtria. Barcelona, 1931. Volum VI. Pàg. 499.

el Cerimoniós i Sibilla de Fortià, filla de Francesca de Vilamarí i germana de Ramon de Palau i de Vilamarí.

El 13 de juliol de 1462, els diputats del General comunicaren als cònsols de Castelló l'imminent arribada dels francesos a l'Empordà. "[...] Als molt honorables e savis senyors los consols e consellers de Castelló Dampurias ³, per animar-los contra els francesos i per recollir a la seva vila als habitants dels pobles veïns". En semblants termes s'adreçaren als cònsols de Torroella de Montgrí, als quals manaren posar guàrdia a la torre de les Medes⁴. El 25 de juliol ordenaren als cònsols i cavallers que defensessin els colls de muntanya del Pertús, Panissars, Abelles i Banyuls "[...] per defendre la eixida o fahent"⁵. A final de mes, els estadants als masos Causa, Arbres, Romanyach i Llobatera del massís de Pení, s'havien refugiat a Cadaqués i un diputat de Barcelona s'instal·là a Pau per organitzar l'envestida. El 6 d'agost, un exèrcit de 2.000 francesos, comandats pel comte de Foix, aliat i gendre del rei Joan II, assetjà Roses, defensada pel comte de Pallars, capità general de Girona, mentre l'esquadra de Joan de Vilamarí romania fondejada a la badia amb instruccions de col·laborar amb l'invasor, però el cap de la flota va fer tot el contrari i dispersà les naus galles a canonades: "[...] *El consejero barcelonés Pedro Figueras, el 25 de agosto de 1462 escribía a sus colegas que una flota francesa había ido a Rosas, para atacar la villa y que Bernardo de Vilamarí tiró bombardas contra los franceses [...]*"⁶.

Conscient de la vàlua de Joan II de Vilamarí i el seu control absolut sobre l'armada, el rei Pere de Portugal intentà guanyar els seus serveis; així, el 19 de març de 1464 envià el seu emissari, Joan de Camps, amb una proposta d'honors, reconeixements i una carta personal "[...] *a Juan de Vilamarí, capitán de galeras, que se ponga al servicio del monarca, pues se decía de él que pensava imitar la conducta de su tío Bernardo [...]*"⁷. El mateix escrit apel·lava a la catalanitat del jove capità, tot recordant-li que la seva legitimitat reial provenia de la descendència directa del comte d'Urgell, pare de la pàtria i parent no gaire llunyà dels Vilamarí, motius pels quals seria doblement rebut amb tot l'honor

³ BOFARULL Y SARTORIO, Manuel. *Levantamiento y guerra en Cataluña en tiempos de Joan II*. Tomo XVIII, pàg. 440.

⁴ BOFARULL Y SARTORIO, Manuel. Obra citada. Tomo XXII, pàg. 130.

⁵ BOFARULL Y SARTORIO, Manuel. Obra citada. Tomo XXII. Pàg. 195.

⁶ TORRENT ORRI, Rafael. *El almirante Bernardo de Vilamarí I*. Revista de Girona. Any 1967. Pàg. 67.

⁷ ACA. Documentació de la cancelleria del rei Pere de Portugal. Volum I. Núm. 285. Foli 55.

Gravat del segle XV, amb detall del delta de l'Ebre. A la part septentrional s'observa la ciutat d'Amposta, llavors gairebé tocant el mar.

i “[...] li donaria l’acollida que es mereixen els catalans lleials [...]”⁸. Un plec de bones intencions que l’almirall rebutjà. En vista de la negativa, el 24 d’abril el monarca li transmeté un nou missatge a través de fra Lluís de Castellví, gran prelat de Tortosa, que insistí i millorà l’oferta d’adhesió, que va ser també desestimada. El següent mes de juliol, Vilamarí inicià una campanya marítima a favor de Joan II “[...] los trirremes [naus amb tres rengles de remes a cada costat] de Juan de Vilamarí hostilizaron las costas del Principado [...]”⁹.

LA BATALLA D'AMPOSTA

El 17 de novembre de 1465, les naus de Joan de Vilamarí bloquejaren Amposta, i amb l’ajut de tortosins aliats a Joan II ocuparen el castell dels Hospitalers, del qual depenia la defensa de la comarca i la propera ciutat de Tortosa. En aquesta època, la configuració del delta de l'Ebre diferia molt de l’actual, ocupava menys extensió, Amposta quedava més propera al mar i disposava del port fluvial del Grau i d’un castell important “[...] era

⁸ ACA. Documentació de la cancelleria del rei Pere de Portugal. R. 21 Intr. Foli 24v.

⁹ ZURITA Jerónimo. *Las Glorias Nacionales*. Madrid y Barcelona, 1853. Tomo V. Any 1466.

*fortaleza muy grande, asentada en una roca que la bate el rio Ebro por dos partes [...]”*¹⁰. Per conquerir la ciutat, calgué la intervenció de l'esquadra de Joan de Vilamarí, però l'ocupació no fou fàcil, ja que, segons Zurita, els assetjats disposaven d'una bateria de canons emplaçada sobre l'estructura de tres vaixells aparellats, salvaguardada pels mil homes més lleials i valerosos del baluard, un enginy flotant mòbil que protegia el flanc del riu i dificultava l'aproximació de les naus enemigues, a més d'una nova torre i la mateixa guarnició del castell, comandada per l'hàbil Pere de Planella. La batalla d'Amposta no fou empresa fàcil, els assetjats oferiren resistència ferotge i ambdós bàndols tingueren nombroses baixes: “[...] *Habia ocho meses que los del castillo estaban cercados y siendo comabatidos por todas partes y con toda furia, ninguna parte remitian los de dentro su obstinación y la gente del ejército iba perdiendo cada día el ánimo [...] derribose con una bombarda gruesa la torre principal del castillo que estaba sobre el rio y otro día se derribó la torre mayor y otras bombardas hicieron gran estrago y el capitán Juan de Vilamarín tuvo en orden sus galeras para acudir al combate [...]”*¹¹. Amb l'obertura d'una escletxa al castell, s'inicià una feroç lluita cos a cos que només resistiren el capità Planella i trenta soldats atrinxerats a la torre de Sant Joan. Finalment, el divendres 21 de juny de 1466, Amposta es lliurà als realistes, facilitant el camí de Tortosa i Barcelona.

LA BARONIA DE PALAMÓS

El mateix any 1466, i en recompensa per la gran victòria d'Amposta, Joan II de Vilamarí rebé del rei Joan II la baronia de Palamós i una segona concessió que l'omplí de satisfacció: la promesa formal que una vegada recuperats els comtats del Rosselló i la Cerdanya, en seria el primer lloctinent. Palamós era un estratègic port a mig camí del Rosselló i Barcelona, de qui l'almirall afirmà que “qui posseís Palamós guanyaria la guerra”. El document d'infeudació, conservat a l'ACA, detalla la donació amb les justícies civils i criminals i el “mer i mixte imperi”¹².

¹⁰ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Pàg. 446.

¹¹ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Any 1466. Pàg. 450.

¹² ACA. Cancelleria. Registre núm. 3.356.

Portolà de Palamós de final del segle XIX.

motu et sua singulari hinc donacione verbo facimus. Hinc inde donati-
 nem de hinc villa et baronia et alijs rebus supradictis et eorum sin-
 gulis facere intendimus et facimus nos dominus Rex vobis eidem sta-
 ti de Vilamarino et vobis heredibus et in rem successibus. Eius-
 melius plonig: et vobis vna potest scilicet dicitur et intelligi ad vna
 et eorum commendam et utilitate bonum sanum et sincerum intellectus
 eorum. Et optinentes villam et baroniam hinc cum omnibus et
 singulis supradictis et eorum singulis a iure dominio possideat et ppe-
 tate et possit iure iure q. hereditum et successores eadem in vobis
 eundem magnificam donacionem vobis q. heredes et in rem succes-
 sores vobis et eorum iure dominio possident et possit transgrediens fra-
 nocabiliter pleno iure ad hunc finem scilicet et non omnium possessionem
 vni suendum. Locandam concedendum dandum etiam et quovis tra-
 lo alienandum et in et de eis faciendum vras et eorum hinc do-
 minis. Et in hinc cedimus vobis eundem magnificam donacionem
 et vobis hinc heredibus et in rem successibus ac in vobis et eis plenius
 transferimus et mandamus vras omnes iure omnes actiones reales et
 personales ordinarias et extraordinarias mixtas utiles et directas
 tunc et expensas vras sine mixtis anomalas seu in rem scriptas
 res persequutorias et alias quas vras in p. vras vel res eorum nobis
 vel fisco vris presentes et portumina ac portumina debentes et debita
 quovis modo. Et in vris iure et actionibus et alijs supradictis et
 eorum singulis possitis et valeatis iudicare et ex parte vni agere et
 experiri et cum eis adversus quovis vras et vras deffendere seu
 tunc ac res vris supradictas et concessas consequi et facere
 prout nos facere poteramus: possitis in finem cum donacione
 et concessione cessione et translatore non facitis. De quibus iure
 et actionibus et alijs predictis: nos et vris heredes et successores pe-
 nitis cedimus ex vris et solvamus et vos eundem magnificam
 donacionem vobis q. heredes et in rem successores gratis et liberaliter
 mustis et in eis vras dicitur ac res possitis et p. vras in rem

Fragment del pergami conservat a l'ACA, on el rei Joan II nomena Joan II de Vilamarí baró de la vila i el territori de Palamós, amb totes les justícies civils i criminals.

1466, abril 10. Castell

El rei Joan II d'Aragó, per la potestat que li ha estat conferida per fer concessions sobre els drets i privilegis dels habitants del regnes de la seva corona i per recompensar els que l'han servit amb seus mèrits i serveis, com és el cas del magnífic Joan de Vilamarí, donzell, general, capità i conseller reial, que va fer un gran servei a Ferran, nebot del rei i també al monarca, acudint en el seu auxili amb quatre naus tirremes i per això ara Joan II li concedirà una gràcia.

El rei, amb plena consciència i deliberadament, fa donació perpètua i irrevocable, en franc i lliure alou, a Joan de Vilamarí i als seus successors, de la vila de Palamós amb el seu terme i territori, que a partir d'ara s'erigeix en baronia. La donació comprèn els territoris de terra i de mar; els vassalls amb les seves servituds tant reals com personals; les obligacions d'exèrcit, host i cavalcada; les rendes sobre cases i edificis de forns i molins; les terres cultes i incultes, horts i vinyes; plantes domèstiques, silvestres i fustes; prats, pastures, arbredes, boscos, muntanyes, planes; aigües dolces i salades, aiguamolls i pesqueres; també, els drets sobre els transports de mercaderies, tant per terra com també els drets dels ports mercaders del mar.

També li concedeix els drets de castigar el frau en les mercaderies i tots els drets sobre la jurisdicció civil i criminal, el baix i mixt imperi; sobre el poder dur armes; i tots els drets sobre els vassalls, habitants o veïns que delinqueixin o ho intentin. També li concedeix la facultat pròpia del monarca d'oir súpliques i commutar penes criminals per multes en diner.

Dins la vila, el terme i el territori de la baronia, podrà castigar els delinqüents i malfactors per qualsevol crim que hagin comès, tant si és per ferides lleus o greus; per trencaments de pau i treva; per estafa o per fer circular moneda falsa. En general, el rei li concedeix tots els drets que li pertanyen, tant per dret consuetudinari com per drets adquirits, en definitiva, tot el que al rei li pertany i pot exigir als seus súbdits.

També li fa aquesta donació pels serveis que va prestar Joan de Vilamarí a Joan II el mes de juliol passat, amb la recuperació dels afortunats castells de la vila de Cervera, el rei li va fer aquesta donació de paraula, tot i que era absent, a ell i als seus hereus i successors.

Amb la concessió de la vila i baronia de Palamós, li atorga tots i cadascun dels seus dominis, possessions i propietats i li transfereix de forma irrevocable el ple dret perquè ho tingui tot a la seva lliure voluntat. Que el donatari i els seus hereus i successors en gaudeixin del ple dret, amb totes les accions reals i personals, ordinàries i extraordinàries, mixtes, útils i directes, tàcites i expresses, vàries i mixtes, estranyes o conegudes i tot el que ja s'ha dit o tingui relació de pertinença al fisc reial. I que el contingut d'aquest document de donació tingui

validesa en judici i fora de judici, que sempre Joan de Vilamarí i els seus puguin defensar els seus drets en el futur.

De tots els drets concedits, el rei i els seus successors i hereus se'n desprenen enterament i de forma irrevocable, i ordena que els actors, posseïdors i procuradors reials no puguin mai emprendre cap acció contra els drets que ara s'atorguen al donatari. I que Joan de Vilamarí i els seus hereus i successors, tinguin segures totes i cadascuna de les coses que s'han dit, per tal que ho puguin posseir en pau contra totes les persones individuals, collectives o poblacions que ho vulguin contrariar, la cúria reial sempre garantirà la seva lícita possessió.

També s'entrega la facultat a Joan de Vilamarí del dret, dins les parts del terme, de la vila i de la baronia, de fer erigir perxes, forques, costells o altres signes de jurisdicció sobre el mer i el mixt imperi, i el poder de deixar dur armes.

Joan II demana al seu fill, el príncep Ferran, que després d'ell serà nomenat successor del rei, i també a tots els vicegovernadors de Catalunya, els de Girona i a tots els altres oficials, així com als habitants i veïns, que tant en el present com en el futur, vetllin, sota la pena de 10 florins aragonesos, perquè s'observin diligentment i no es contravinguin els punts referits en aquest document de donació. I també demana a tots els vassalls, habitants i veïns de la nova baronia que obeeixin, satisfacin i prestin jurament al magnífic donatari, als seus hereus i successors, o bé als seus procuradors o als procuradors dels seus hereus. Per la seva banda, el rei allibera els vassalls de la baronia de tota servitud vers ell, per tal que puguin prestar el jurament de fidelitat al seu nou senyor.

En el present document de donació s'hi posa el segell reial.

Fet en els nostres afortunats castells de la vila fortificada de....., el dia 10 d'abril de l'any 1466. En l'any 9è del regnat de Joan II, el 41è rei de Navarra.

Signa: el rei Joan

Testimonis:

*L'il·lustríssim infant Enric, comte d'Empúries, noble nebot del senyor rei
Joan de Gàia*

Elfus de Proxeta, camarlenc

Magnífic Pere de Vistildià, mestre racional general

Joan de Castellví, conseller militar del dit senyor rei.

Per això amb aquest privilegi de donació i concessió hi posem el nostre segell únic i comú.

EL SETGE DEL CASTELL DE PALAU (1465-1466)

Atès que el castell de Palau-saverdera era feu de Bernat I de Vilamarí i aquest traspassà l'herència al seu nebot Joan II de Vilamarí, sempre mantingué fidelitat al rei Joan II, en realitat una de les poques excepcions en un Empordà majoritàriament favorable a la Diputació del General (Generalitat), així doncs, adquirí una importància notòria durant la guerra civil. Després de la proclamació de Pere de Portugal com a rei de Catalunya, el castell de Palau continuava aïllat i aferrat a la causa realista, comandat per Elionor de Castro, vídua de Bernat de Vilamarí, i pel seu germà Ivany, un cavaller molt valeros i experimentat. Al seu costat, no físicament, però sí compartint idèntic partit i titularitat del castell, es trobava el mateix Joan II de Vilamarí, que havia humiliat el monarca portuguès amb les seves negatives de jurament de fidelitat, motiu pel qual ordenà la immediata ocupació al capità Joan de Silva i al vescomte Jofre VIII de Rocabertí, curiosament, marit de Joana de Castro de Pinós i de So, germana dels defensors del castell, per tant, cunyats seus i alhora oncle en segon grau del citat Joan de Vilamarí, tres famílies en bona harmonia que la rebel·lió enfrontà en bàndols diferents.

Quan el 14 de febrer de 1465 el vescomte Jofre VIII arribà a Palau, tota la població s'havia reclòs al castell. A principis de març, el rei Joan envià la cavalleria del capità Pere de Rocabertí per socórrer els assetjats, obtingué una gran victòria, capturà tres-cents enemics i deixà víctimes tan rellevants com Jofre *el Vell*. Malauradament, la marxa de Rocabertí a altres fronts féu reprendre l'assetjament a un Palau de vàlua més emblemàtica que real però capaç de concentrar un exèrcit de la Generalitat i deixar afeblits punts de més importància logística. L'efemèride del setge és descrita per Zurita amb les següents paraules: "*En el Ampurdán don Jofre vizconde de Rocabertí con los pueblos que le seguían hacía muy continúa guerra contra los que estaban en obediencia del rey y cercó a don Iván de Castro en el castillo de Palau que era de Bernardo de Vilamarí y estaba en el su mujer doña Leonor de Castro, hermana de don Ivany y fue esta dueña tan fiel y leal al rey que muchas veces aventuró la vida con el tesoro de su marido que tenía en aquel castillo al servicio del rey. Combatióse el castillo por el vizconde con mucha artilleria y estando en arto aprieto, aunque don Pedro de Rocabertí capitán de Girona tenía formado odio y enemistad a don Ivan de Castro y a su hermana, como buen caballero y por lo que importaba aquel castillo en aquella comarca juntó sus capitanes y gente y salió con su batalla ordenada contra el vizconde y aunque llegó tarde se representó para dar batalla si la quisiesen. Pero el vizconde, turbado de tan apresurado socorro, se recogió a furia con su caballeria*

Idealització del castell de Palau-saverdera al segle XV, reconstruït a partir de les torres que encara avui queden dempeus, segons un dibuix de Rafael Borràs.

y siendo los de pie desamparados se desbarataron por acogerse a la montaña y siguió don Pedro el alcance y hizo mucho daño en ellos y quedaron en su poder hasta trescientos prisioneros y recogió el campo y les ganó toda su artilleria”¹³.

Coneguts els resultats i l’aferrada defensa, el rei portuguès optà per negociar la capitulació del castell i així recuperar íntegre i sense vessament de sang el bastiment i el seu armament, segons deduïm del pregó reial llegit a peu de muralles, i informà que podien escollir entre la rendició o la mort i la total perdició dels seus béns, terres i collites. El dimarts 26 de març de 1465, el pregoner va fer pública una nova preconització, oferint la benevolència i el perdó reial envers els rebels i, en cas contrari, el màxim rigor, amb gran profusió de sang, pèrdua de vides i la ruïna total del poble, ja que tots els arbres i fruiters serien tallats i privats de producció durant molts anys: “*Ara hoiats que us notifica la Magestat del Senyor Rey a vosaltres dona Elionor de Vilamarí, qui us diu senyora del castell de Palau, a don Ivany de Castro qui’s diu capità, companys e altres qui esteu a la custodia de aquell castell e a tots los homes, pagesos e altres, del terme de la recollida, habitants e pobladors*

¹³ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Pàg. 440.

e pobladors de aquell, e generalment a totes e qualsevol persones dins lo castell de Palau existents"¹⁴.

L'endemà 27 de març, el pregoner de Roses, Manuel Fonoll, publicà un nou ban, en què prohibia a qualsevol persona tenir relació amb els rebels del castell, sota pena de confiscació de béns:

*"Ara hoiats tots hom generalment que mana la Majestat del Senyor Rey. Que no sia persona alguna, de qualsevol estat, llei, sexe e condició que sia que gos anar al castell de Palau Çaverdera lo qual te dona Elionor de Vilamarí e don Jauny, son frare, ne practicar, ne parlar de alguna manera qualsevol o exquisida via ab los desús dits e altres que allí són ne allà portar missatges o coses algunes, sots pena de la vida e confiscació de bens e altres penes a àrbitre del dit Senyor Rey reservades. Ans vol, ordena e mana la Majestat del dit Senyor Rey expressament que, sents intromissió alguna al dit castell e als qui aquell tenen e en ell se recepten, sia feta guerra crua e aspra a inobedients e rebels de sa Majestat e adversaris al benefici de la terra e procurant la perdició de aquella. E quart se qui guardar se ha + Rey Pere+"*¹⁵.

El primer d'abril de 1465, Pere de Portugal sojornà a Castelló i regalà una corona de plata a l'església (1). El mateix dia ordenà la publicació d'un nou ban a peu de muralles que representava un canvi total d'estratègia, ja que oferia 2.000 florins a qui li lliurés el capità Ivany, a qui considerava el principal artífex de la defensa del castell:

"Ara hoiats tothom generalment que un notifica la Majestat del Senyor Rey. Com moguda sia sa Senyoria de molta misericòrdia e clemència en voler rebre don Yvany de Castro, com bon pare deu fer al fill errant, no curant sa clemència de la obstinació en la qual lo dit Yvany fins aci es estat vuy de poderse reduir a sa Senyoria e no u sia. Per ço o dit Senyor, veent ell perseverar en son mal propòsit e no voler se reduir a la dreta vida, promet a qual o qualsevol qui dins la força de Palau són de qualsevol llei, condició sia o sien, qui lo dit don Yvany vull en mans de sa Majestat metrà o metran, dos mil florins, los quals los seran dats de continent e sens dilació alguna, ultra les altres gràcies que, de sa Senyoria, per avant los qui tal faran obtendran +Rey Pere+"

¹⁴ ACA. Ordres reials de la cancelleria de Pere de Portugal.

¹⁵ *Ibidem* nota 14.

Gravat antic que recrea un assetjament medieval, geogràficament molt semblant al castell de Palau.

Encara va seguir un tercer ban, en què s'afegien 3.000 florins de recompensa a qui lliurés el castell sencer, acció que podria representar l'obertura de portes, com cinc anys després succeí a Cadaqués, i encara 1.000 florins si únicament es facilitava la recuperació de l'anomenada torre Cantonera, que devia correspondre a la torre de l'homenatge, avui encara dempeus i coneguda localment com a Torre de les Hores, propostes que tampoc donaren cap resultat satisfactori:

*“Bando a la gente recluida en el castillo de Palau Ça Verdera prometiendo 2.000 florines a quien ponga vivo en manos del Monarca a don Ivany de So y de Castro. El monarca se compromete a gratificar con 3.000 florines a quien entregue el castillo de Palau Ça Verdera con todos los que hay dentro y sus ropas, y 1.000 florines a quien entregue la torre denominada «La Cantonera»”*¹⁶.

¹⁶ Ibídem nota 14.

Atès el silenci, el rei retornà a la via del diàleg i autoritzà a l'esposa i la filla d'Ivany Castro que visitessin el seu marit i pare al castell. El 29 de gener de 1466, el monarca oferí condicions més favorables per a la rendició, prometé respectar persones, tornar les propietats i acollir de manera honorífica Leonor de Vilamarí: [...] *a doña Leonor de Vilamarí el Monarca exige para la rendición del castillo de Palau Ça Verdera, que su hermano don Ivany se entregue en sus manos y que el castillo posea todavia los bienes, municiones, artillerias y armas más las personas y otras cosas existentes en él cuando se firmaron los capítulos con don Juan de Silva. Por otra parte si doña Leonor se somete a la autoridad del Soberano y les acata como su señor natural, don Pedro la acogerá con todos los honores. Esperará su decisión todo el mes de febrero [...]*¹⁷. Les clàusules establien el perdó i la devolució de béns i dignitats, així que l'endemà, ja confirmada la manca d'ajuda de Joan II, s'acceptà la proposta, finalitzant deu mesos de setge, quan al rebost del castell encara quedava blat, carn salada, fruits secs i aigua en abundància.

EL DESEMBARCAMENT A PALAMÓS I LES ILLES MEDES

L'any 1466 la guerra s'havia estès per tot l'Empordà. Els darrers mesos de l'any, Joan d'Anjou, duc de Calàbria i de Lorena, lloctinent de Catalunya i fill del rei Renat d'Anjou, entrà amb un exèrcit i ocupà amb rapidesa tota la comarca. El maig de 1467 posà setge a Girona. En aquesta etapa també s'incorporà a la lluita Joan II de Vilamarí, participà activament a la batalla d'Amposta i, tot seguit, intentà desembarcar queviures a l'Estartit, des d'on pretenia fer-los arribar als gironins per via terrestre. A primers de novembre de 1468, les seves galeres fondejaren primer a la badia de Palamós i, tot seguit, a redós de les illes Medes, protegides per una torre, esperant el moment oportú per desembarcar el blat i les armes per avituallar la ciutat, assetjada per 18.000 francesos, llavors aliats de la Generalitat, però totes les temptatives de transport a la capital fracassaren per l'acció hostil d'un escamot francès, igual que un nou intent de Francesc de Verntallat, fins que finalment Girona caigué en poder de Renat d'Anjou.

La presència de Vilamarí a les Medes és explicat amb detall per Marcellí Audibert al seu llibre sobre l'Estartit i el petit arxipèlag: "Els partidaris de

¹⁷ Ibídem nota 14.

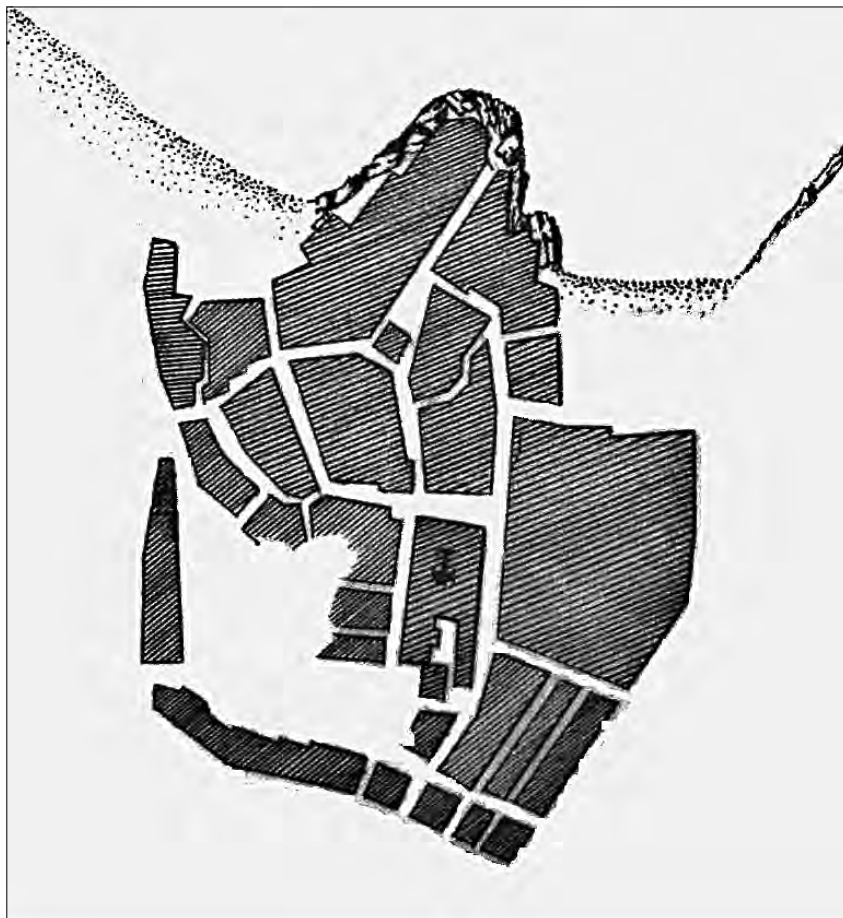
Joan II armaren quatre galeres a Tarragona amb avituallament d'homes i pertrets de guerra destinats a Girona. El vaixells esmentats, comandats per l'almirall Vilamarí, el dia 7 de novembre del 1468 van sortir de Tarragona. Gràcies al temps molt favorable, el dia següent arribaren davant de Palamós, on foren hostilitzats des de terra, com igualment ho havien estat en passar davant de la Vall d'Aro, pels habitants d'aquesta població. Com que el temps es va espatllar, sojornaren quatre dies a la badia de Palamós. En tenir-ne notícia els contraris, tot seguit acudiren a la costa, pels voltants d'on avui es troba l'Estartit, amb tropes del duc de Lorena. Enmig d'escaramusses i d'intents per desembarcar, els de Vilamarí no pogueren trepitjar terra ferma fins ben passada la tardor; però llavors ja fou massa tard. Mentrestant Joan d'Anjou, amb l'ajut del seu cosí, el rei França Lluís XI, tingué prou temps per armar un bon exèrcit amb el qual barrà el pas als realistes i féu rendir Girona als francesos el dia primer de juny de 1479"¹⁸.

L'OCUPACIÓ DE CADAQUÉS

L'any 1470, amb l'illa de Sardenya ja pacificada, Joan II de Vilamarí retornà a l'Empordà i fondejà a la badia de Roses, amb l'objectiu d'interceptar una càrrega de blat que, procedent de Cotlliure, anava destinada a Barcelona. Malgrat que la Generalitat controlava la major part septentrional del territori, el domini de la capital era vital per declinar el curs de la guerra. El 19 de setembre, les galeres de l'almirall llevaren àncores i es dirigiren a Cadaqués, ocupant la vila amb tota la facilitat del món, mercès a la col·laboració del governador de la plaça, un tal Saqueres, que amb sigil i nocturnitat facilità l'entrada als dos-cents homes de Vilamarí. Una acció molt rebutjada pels cadaquesencs, que l'acusaren de deslleial i traïdor, en realitat fou un dels habituals suborns que practicaven tots els bàndols de l'època. Poc després, dos-cents soldats mallorquins ben avituallats i aliats a Joan II, reforçaren la guarnició. Estaven disposats per aguantar el previsible setge de la Diputació del General "[...] *empero han quedado dentro de la población Vilamarí con 400 hombres avituallados por dos meses y medio, circunstancia que constituye una gran contrariedad para el recobro de esta villa [...]*"¹⁹).

¹⁸ AUDIVERT, MarceHí. *L'Estartit i les Medes. Museu del Montgrí i del Baix Ter*. Alzamora, 1999. Pàg. 161-162.

¹⁹ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Any 1478. Pàg. 604-606.

Plànol del primitiu nucli de Cadaqués, al segle XV, envoltat de muralles.

L'eminent cadaquesenc Josep Rahola Sastre publicà: *“El almirante Vilamarí, comandante de las naves de Juan II en estos mares, que saber de los apuros que pasa el «consell barceloní» para aprovisionar la ciudad, ve la importancia del puerto de Cadaqués para los planes que lleva tratados y decide apoderarse de la villa [...] directamente y a la fuerza lo considera algo difícil y acude a una forma corriente en aquellos tiempos, el soborno. Y en efecto, según se lee en el Dietario de la Diputación del miércoles 19 de septiembre, Cadaqués fue entregado a los realistas. [...] La caída de Cadaqués en poder de los realistas, causó en el campo del General de Cataluña, gran consternación, y todo lo referente a la conquista de la*

*villa adquirí una importància extraordinària*²⁰. Altres fonts expliquen: “*Aquest dia lo traydor Johan Saqueres de Cadaqués en la nit hora captada, obrí lo portal de la dita vila e lliurà aquella als enemics del Principat, poc tement Deu e la vergonya del món*”²¹; “[...] *los enemics amb certes fustes son vinguts al Castell de Cadaqués e han escalada e presa de nit la vila*”²²; “[...] *promens sentiments tenim de mossèn Vilamarí, volne fer empresa de allendar haver aquesta vila [...]*”²³.

Josep Rahola també afirma que la pèrdua de Cadaqués representà un cop mortal per a la ciutat de Barcelona, d'on s'esperava rebre 15.000 quarteres de blat adquirides a Marsella i que romanien estibades al port de Cotlliure, Antoni Rovira i Virgili també esmenta la gravetat de l'acció: “Tingué importància, en aquest període, el setge de Cadaqués. Per traïció de Joan Sequeres, que a la nit obrí el portal, els de Joan II s'havien apoderat d'aquesta vila marinera, el dia 19 de setembre de 1470, i una host del Principat l'assetjà [...]. El dia 29 de desembre, Cadaqués és lliurà a l'exèrcit de la Generalitat”²⁴. Per recuperar Cadaqués calgué disposar d'artilleria i d'un gran contingent de soldats reclutats a sou pels pobles de l'Empordà, amb el suport del bisbe Joan Margarit i representants del braç militar de la Generalitat. La principal dificultat per a l'assalt de la vila era el transport de material de guerra des de Palamós, Castelló, Torroella i Girona fins a Roses, i d'aquí, a Cadaqués amb el vaixell de Francisco Setantí i dos baleners, així com el trasllat dels efectius humans, uns arribaren a Cadaqués per la muntanya i altres, circumvallant el litoral del cap de Creus. Més que un viatge fou una epopeia, les naus ensopegaren mal temps i fins i tot alguns soldats moriren ofegats.

Una vegada desplegada l'artilleria entorn de Cadaqués, constataren la insuficiència de mitjans per a l'atac i demanaren 400 soldats de reforç, 20 escales, dos barrils de pólvora i 400 lliures de plom²⁵. Després d'infructuoses accions, els atacants optaren per negociar la capitulació: “*No estaba en estos momentos el rei Joan en situación de enviar socorros a los de Cadaqués y menos con la perentoriedad que la urgencia del caso requería. Después de los que anteriormente habia introducido Vilamarí en aquella villa, los Diputades de la Generalitat realista, establecida en Lérida, hicieron el propio fin a mayores esfuerzos para organizar un*

²⁰ RAHOLA SASTRE, Josep. *Cadaqués en la Edat Mitja*. Revista de Girona. Núm. 38. Any 1965.

²¹ *Ibidem* nota 20

²² CHÍA, Julián de. *Bandos y Bandoleros en Gerona*. Obra citada. Volum II, pàg. 337.

²³ ACA. Registre de la Generalitat, 692, foli 24v.

²⁴ ROVIRA VIRGILI, Antoni. *Història Nacional de Catalunya*. Obra citada. Volum VI. Pàg. 579.

²⁵ ACA. Registre de la Generalitat, 113, foli 9.

*centenar de hombres al mando de Manuel de Rajadell, sin haberlo podido conseguir a pesar de los pregones*²⁶. Evidenciada la manca de reforços, els assetjats amenaçaren de lliurar Cadaqués als francesos. Més endavant, reprengueren les converses i, finalment, el 27 de desembre, i superats tres mesos de bloqueig, rendiren la plaça a la Generalitat. Pel que fa a Saqueres, condemnat a tortura i picota, fugí de Cadaqués embarcat amb la galera de Vilamarí. En dates coetànies moria el primogènit Joan de Calàbria i Joan II ocupava Girona.

ELS Francesos ASSOLEN L'EMPORDÀ

El 1472 fou realment dur per a l'Empordà, ja que francesos atrinxerats al Rosselló feien contínues accions de rapinya: *“Los franceses se prevalian de cualquier motivo, por leve que fuese, para invadir el Ampurdán, que era para ellos la tierra de promisión, y luego, con el botín recogido, volverse a su tierra”*²⁷. Els pitjors serien un escamot fortificat a Vilanova de la Muga, des d'on arrasaren els pobles de la rodalia, segons consta a l'escrit que el capità de Roses, Garau Aranyó, adreçà a la infanta Isabel, comtessa d'Empúries: *“Los invasores eran en número de 1500 combatientes, parte de a pie y parte de a caballo, entre los cuales se contaban 200 lanzas; que habien corrido en el territorio de Vilabertran, Figueras y Vilasacra y que por fin se apostaron en Vilanova, donde hallaron acopiada gran cantidad de trigo, del qual enviaron al Rossellón 160 cargas y con ellas el ganado y prisioneros cogidos en aquella correria, los efectos de la cual, en el día de la fecha se habian hecho extensivas a los pueblos de Pau i Palau [...]”*²⁸. Zurita s'hi refereix en termes semblants: *“Los condados del Rosellón y Cerdaña que tenia el rey de Francia [...] y habia quatro años que sus capitanes y gentes hacían la más cruel guerra que podian en el Ampurdán”*²⁹.

El 23 de juliol, els aquarterats de Vilanova s'aproximaren al litoral, saquejaren totes les cases de Pau, cosa que donaria temps als palauencs per recloure's al castell de la plaça, on foren rebuts per la mare de Bernat de Vilamarí i la seva filla Joana. La petita guarnició i els vilatans més arriscats s'apostaren armats a les torres i muralles per defensar les seves famílies i

²⁶ CHÍA, Julián de. Bandos y Bandoleros en Gerona. Obra citada. Volum II, pàg. 362.

²⁷ CHÍA, Julián de. Obra citada. Volum III, pàg. 214.

²⁸ CHÍA, Julián de. Obra citada. Volum III, pàg. 218.

²⁹ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Pàg. 498.

El coll del Pertús, segons un gravat antic, lloc per on habitualment entraven a l'Empordà els exèrcits francesos i els escamots incontrolats de bandits.

evitar caure presoners, ja que ni podien presentar batalla a la força invasora ni tenien esperances de rebre suport exterior. Salvaren la vida, però no les hisendes, i contemplaren amb tota la impotència del món com perdien les collites, el bestiar i els béns de les seves cases, encara que, part dels quals, els més petits i valuosos com les vaixelles, roba i altres objectes menors, havien tingut temps d'enterrar a l'hort o dessota d'una olivera, un dels pocs sistemes preventius enginyats per la gent de l'Empordà. Altres objectes de

valor, bàsicament monedes, s'havien arribat a dipositar al monestir de Sant Pere de Rodes. Encara restaren uns dies tancats, vigilant i avisant des de l'atalaia palauenca els moviments enemics per la plana empordanesa.

Mentrestant, a Castelló d'Empúries, capital de comtat, també romania reclosa dins les muralles, disposaven de pocs efectius i estaven aïllats de la resta de comarca. El primer d'agost 1472, el capità Garau Aranyó de Roses s'adreça als diputats de la Generalitat, demana ajuda i recrimina la impassibilitat del cònsol de Castelló i del capità general del comtat, transmetent un missatge de Joana de Vilamarí, informant dels moviments de l'enemic, vistos des del castell de Palau: “[...] *e encara ha hagut aquesta hora avis per la germana de mossèn Vilamarí que te lo castell de Palau que està a la muntanya que mira a Castelló, lo qual me ho ha tramés fèhent ella, les sobreguaïtes (rondes) ha vist cinc vespres arreu, abans que dita gent entrés a fer dos focs al cloquer de Castelló, han après altra, cada nit, en aquella part que mira la volta del Pertús. E per ser entrats no han vist fer pus*”³⁰. La concentració de tropes de la Generalitat a Cadaqués deixà Barcelona molt desvalguda, cosa que aprofitaren els realistes per assetjar-la per terra i mar, amb intervenció decisiva de Joan II de Vilamarí. El 17 d'octubre de 1472, Joan II entrà a la ciutat, signà la Pau de Pedralbes, jurà les lleis de Catalunya i fou proclamat rei.

LA POSTGUERRA A L'ALT EMPORDÀ

La fi de la guerra no representà l'acabament de les hostilitats a l'Empordà, ja que el Rosselló estava ocupat pels francesos, que continuaven fent incursions de rapinya, segrestant persones, robant diners, bestiar i collites, que transferien impunement a l'altra banda de l'Albera. Zurita exposa que l'origen eren les treves i pactes signats entre Joan II i el rei de França, que, entre altres coses, comprenien la llibertat d'actuació dels gals. També admet que l'ocupació de Vilanova fou un tema pactat entre els mateixos reis, el major menyspreu i vilesa que Joan II podia haver comès envers els seus súbdits per aconseguir objectius polítics, com abans havia fet amb la gent del Rosselló i la Cerdanya, acció que tant li recriminà el seu almirall Bernat I de Vilamarí. També esmenta Zurita que era difícil per als empordanesos entendre la situació política del país, que la manca d'autoritat era total i que

³⁰ CHÍA, Julián de. Obra citada. Volum III, pàg. 219.

ningú obeïa ningú: “[...] estaban las cosas de aquella provincia en peligro grande, teniendo dentro de ella a los enemigos, por la disención y guerra que habia entre los naturales por no haber obediencia ninguna a la justícia y apenas reconocida en muchas partes que hubiese señor para reprimirles o castigarles [...]”³¹.

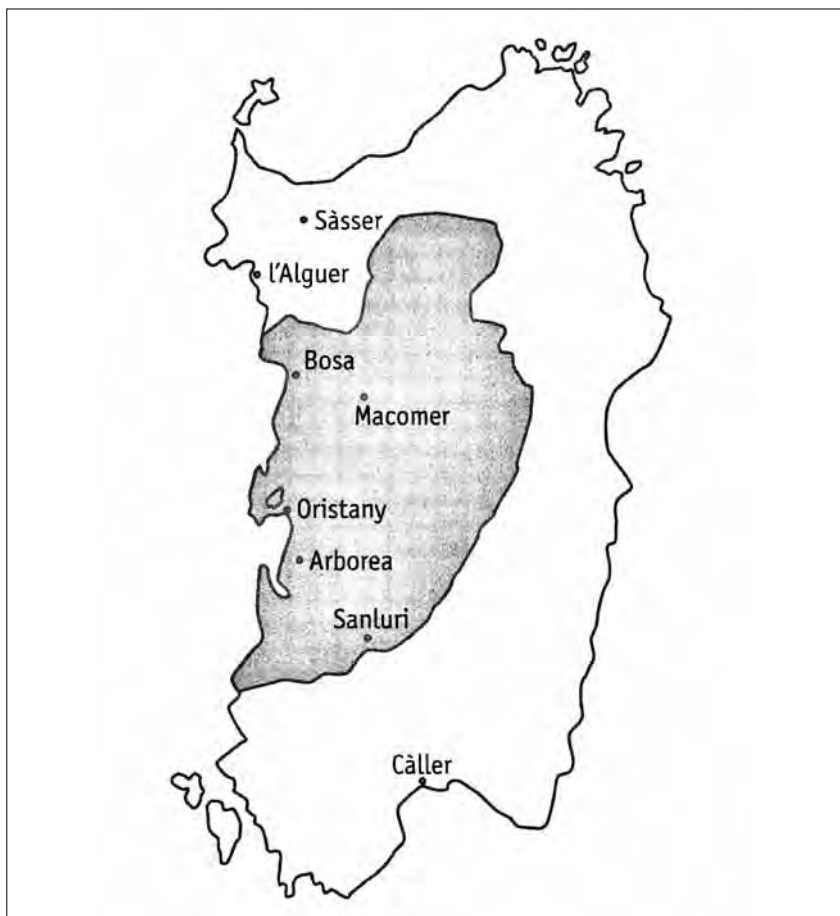
A principis de 1478, un nou estol francès, àvid de saqueig, entrà a l'Empordà i allargà més el patiment de la gent. Davant les queixes rebudes dels capitans i cònsols de Castelló, el rei Joan II trameté un escrit des de Barcelona, prometent haver pres les mesures per remeiar la nova invasió: “*Amats e fidels nostres vostra lletra rebuda per la qual havem entès la entrada de gent de armes francesa en Empurdà, la qual nova havem sabut per lo capità que nos ha tramés en sa forma i havem deliberat per aquesta causa [...] fer altres provisions tals que esperem en nostre Senyor que serà satisfet al senyor Rei e nostre i la seguretat de aquesta terra*”³². Com sempre, l'ajuda rebuda fou insuficient i tardana, ja que el rei no podia evitar la presència de tropes franceses al mateix Rosselló que havia malversat. Les ràtzies dels adversaris i dels bandits eren tan sobtades com efectives, arribaven de les valls septentrionals de l'Albera, de nit o de matinada, per cometre maldats a una masia o a un poble desvalgut i retornar als seus amagatalls i quarters, on mai eren acusats ni perseguits. En realitat, la fi del conflicte armat no tingué lloc el 21 d'abril de 1486 amb la promulgació de la sentència arbitral de Guadalupe.

LA INTERVENCIÓ DE VILAMARÍ A SARDENYA

L'any 1470, i fent un parèntesi a la guerra, l'esquadra de Joan de Vilamarí fou enviada a l'illa de Sardenya, amb l'objectiu d'aturar una disputa jurisdiccional, en realitat un problema successori als comtats d'Oristany i Gociano, que, per investidura reial, foren adjudicats a Salvador Cubello i Arbocea, germà de l'anterior posseïdor. Aleshores, l'altre pretendent, Lleonard d'Alagó, ocupà els territoris per la força de les armes. El virrei de l'illa ordenà la seva devolució i, davant la negativa, s'inicià una guerra entre el lloctinent Nicolau Carròs i l'esmentat noble que acabaria amb un veritable enfrontament civil. Per aturar els primers èxits militars del rebel Lleonard, el rei encarregà a Joan de Vilamarí el transbordament de les tropes que havien

³¹

³² AMG (Arxiu Municipal de Girona). Manuals d'acords de l'any 1478, foli 25.

Plànol del primitiu nucli de Cadaqués, al segle XV, envoltat de muralles.

de reforçar l'esmentat Carròs, les quals foren embarcades en quatre galeres que arribaren a l'illa a final de setembre. La guerra de Sardenya encara s'allargà fins a l'any 1474 i, finalment, i mercès a la intervenció del príncep Ferran, nebot del rei, Leonardo de Alagón s'avingué a signar la pau i després de jurà fidelitat a Joan II i fou investit senyor dels disputats comtats “[...] *que el rey dió a don Leonardo de Alagón la investidura del marquesado de Oristán y el condado de Gociano [...]*”³³.

³³ Zurita, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Pàg. 576.

El 16 de març de 1473, Joan de Vilamarí obtingué tres distincions: una, la confirmació com a procurador del regne de Sardenya; l'altra, de capità general de l'armada, i una tercera que li concedia la baronia de Bossa i les seves dependències a l'illa de Sardenya, per la qual prestà homenatge davant del rei: "[...] concessió de sa majestat al magnífic capità general Joan de Vilamarí de la ciutat de Bossa i la Planargia"³⁴. Tots els documents foren signats pel monarca durant la seva estada a Perpinyà. Uns nomenaments que veuria ratificats amb els mateixos termes el següent 14 de juliol de 1473, segons disposició reial feta des de la vila d'Elna (Rosselló)³⁵. La petita ciutat de Bossa està situada a l'extrem occidental de l'illa de Sardenya, al sud de l'Alguer i al fons d'una vall comunicada amb el mar per un rierol navegable. El terme municipal de Bossa, amb una àmplia franja de litoral, també disposa d'un modern barri marítim, infraestructures turístiques i un port nàutic. Aquesta localitat està presidida pel castell de Malaspina, actualment mig ruïnós, i de la seva importància episcopal en temps dels Vilamarí, en queda el testimoni de l'antiga catedral de Sant Pere.

Retornats a la pacificada Sardenya, el 1477 Lleonard d'Alagó obrí un nou aldarull amb l'intent de construir un castell al port d'Oristany i fortificà altres indrets del comtat, fet que provocà una altra controvèrsia amb el virrei Nicolau Carròs que acabà amb una nova guerra civil, fet que evidenciava l'odi mutu d'ambdós personatges. En principi, Joan II envià a l'illa un petit exèrcit per socórrer el virrei i, més endavant, les galeres, de Vilamarí: "[...] capitán general de la armada del rey fuese con sus galeras a asistir a la guerra [...] dió mucho favor contra los rebeldes la ida de Vilamarín, porque algunos se persuadian que por sus pasiones se desviaría del servicio del rey que fue contento de dar las galeras al virrei de Cerdeña y al conde de Quirra como el rey lo mandaba"³⁶. En el decurs de la guerra, l'almirall féu continuades anades i vingudes des del port de Palerm (Sicília) a l'illa de Sardenya, transportant homes, armes i vitualles al camp de batalla. En aquesta ocasió, torna a aparèixer el caràcter franc dels Vilamarí, únics senyors del seu destí, que sovint actuaven per compte propi o contraris a la causa que defensaven, però sempre conservant la confiança i l'autoritat absoluta davant de la seva l'armada.

³⁴ ACA. Cancelleria. Registre núm. 3462. Foli 157.

³⁵ ACA. Cancelleria. Registre núm. 3464.

³⁶ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Pàg. 530.

La guerra de Sardenya s'allargava molt i corria el perill d'estendre's a Còrsega i a Gènova, l'aferissada enemiga de Catalunya. El maig de 1478 tingué lloc la batalla definitiva: "Des de Catalunya i des de Sicília foren enviats homes, armes i diners per a combatre els revoltats [...] Nicolau de Carrós tornava de Barcelona amb cinquanta llances i dos cents infants, el seguí Joan de Vilamarí amb tota la flota catalanoaragonesa a qui també s'ajuntà l'armada siciliana, comandada per Ramon Folch, comte de Cardona"³⁷. Davant d'aquest poderós estol, Lleonard d'Alagó no deixava de proclamar que ell no pretenia lluitar contra el rei, a qui rendia homenatge i obediència, sinó contra el virrei Nicolau Carròs, que el considerava culpable de tots els problemes. Malgrat les seves exclamacions, el 19 de maig de 1478, Joan II de Vilamarí desembarcà tot l'exèrcit a l'illa i es lliurà la gran batalla contra els rebels, atrinxerats a l'altiplà de Macomer, al bell mig de Sardenya, on la confrontació armada fou guanyada per les forces reials i en la qual morí Artal d'Alagó, fill gran de l'esmentat Lleonard d'Alagó.

El marquès Lleonard d'Alagó, els seus fills Antoni i Joan, Joan de Sena, vescomte de Sanluri, i altres amics és refugiaren al port de Bossa, feu de Joan de Vilamarí, darrera etapa del viatge a Gènova embarcats a la galera de Joan Saragossa; però, a mig camí, el capità virà rumb al port de Palerm i lliurà els fugitius a Joan II de Vilamarí, uns personatges que també cobejava retenir el virrei de Sicília. Vilamarí justificà la negativa amb una famosa frase, que seria recuperada per Zurita: "Que no li seria cap honor deixar de portar a Lleonard d'Alagó presoner davant del rei, ja que ell era el capità general de l'armada"³⁸. Unes paraules que deixen entreveure la gran seguretat i gosadia de l'almirall. Coneguda la notícia pels genovesos, enviaren sis galeres per socórrer el marquès d'Oristany i, posteriorment, ambdues flotes coincidiren en aigües del port de Tràpena (Sicília), però Vilamarí, atesa la càrrega humana retinguda, optà per eludir la batalla i posà rumb a Catalunya, lliurant els presoners al rei. A Lleonard d'Alagó l'empresonaren per a tota la vida a Xàtiva, mentre que els seus fills i el vescomte de Sanluri, una vegada complida una condemna, foren perdonats i retornats alguns dels seus béns.

En la campanya de Sardenya, Joan II de Vilamarí mantingué relació amb l'eclesiàstic Bernat de Boil, un dels pocs catalans que anà a les Índies amb missió apostòlica i un dels ambaixadors del rei Ferran que negocià amb

³⁷ ROVIRA VIRGILI, Antoni. Obra citada. Volum VI. Pàg. 614.

³⁸ ZURITA, Jerónimo. Obra citada. Tomo V. Any 1478. Pàg. 604-606.

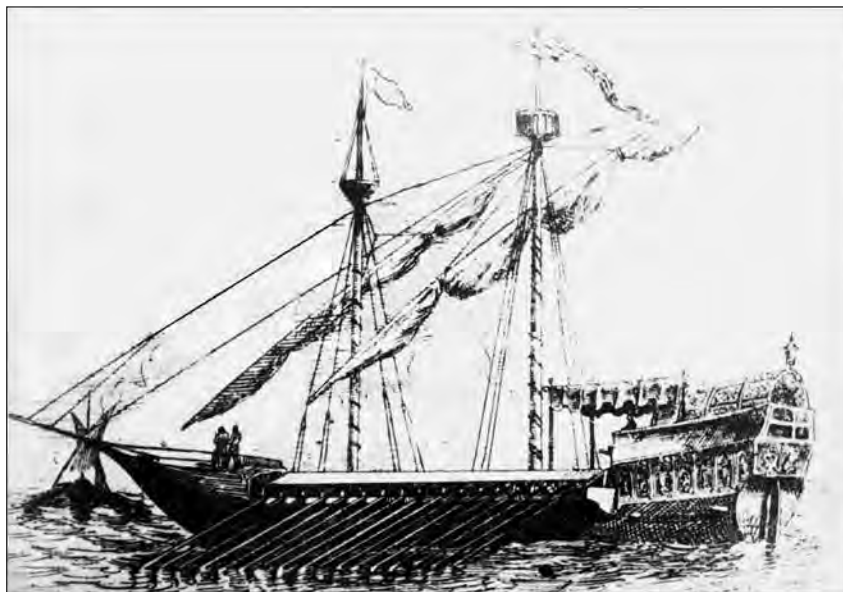
França la devolució dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, abat de Cuixà i secretari de dit monarca, el qual l'any 1486 el nomenà comissari general de les galeres a Joan II de Vilamarí: "[...] en dies passats trametem nos per coses de gran servei nostre e benefici de nostre estat en Itàlia lo capità general de nostres mars mossèn Joan de Vilamarí: amb armada de galeres e altres fusts, e per comissari de aquelles fra Bernat Boïl, llavors secretari nostre, ara ermità de Montserrat, lo qual portava instruccions o lletres adreçades al espectacle virrei de Sardenya mossèn Ximén Pérez [...] amb les quals manàvem donassen o pagassen al dit comissari tot ço e quant les dites galeres haguessin de menester [...] perquè la dita armada trametien per defecte de penúries [...] tot quant hagués de menester per a les dites galeres [...]". Segons consta a la cèdula reial signada el 30 d'octubre de 1486³⁹.

LES GALERES DELS VILAMARÍ

Les galeres dels segles XV i XVI eren les armes més poderoses de les guerres medievals, amb una marineria propera als 250 homes, i els Vilamarí n'havien arribat a comandar fins a seixanta, encara que en temps de pau, l'armada estava formada per només vuit o deu vaixells. Dels tres-cents cinquanta homes enrolats en temps de guerra, més del 60% corresponien als remers; la resta la conformaven una vintena de funcions diferents, com ara patró, pilot, ballesters, mestres d'aixa, calafat, fuster, boter, cuiner, barber, agutzil, trompeters i escrivà. Cal imaginar que només el fet d'alimentar i conuiu amb tanta diversitat humana en un espai reduït devia ser un repte d'organització. Inicialment, totes les tripulacions de l'armada de guerra eren d'origen català, i la majoria provenien de lleves obligades captades al món pagès, però amb el temps, el reclutament esdevingué una tasca difícil, en especial els remers, als quals els pertocava la feina més dura i menys recompensada, per la qual cosa calia recórrer al món de la delinqüència, presoners, malfactors, perseguits per la llei o estrangers desvalguts.

Les galeres tenien una eslora mitjana de quaranta metres, per set o vuit de mànega. Entre la part submergida i l'obra viva es mantenia una altura de metre i mig. La part més característica de la nau eren els bancs dels remers,

³⁹ CESARE CASULA, Francesco. La Sardenya Catalano-Aragonesa. Episodis de la història. Barcelona, 1985.

Galera catalana del segle XV.

disposats en dobles filades de tres seients, que ocupaven la major part de l'embarcació. L'eficàcia de la nau venia determinada per la rapidesa dels remes, que li permetien maniobrar amb absència de vent. La base principal de l'armament eren els trenta, quaranta o cinquanta ballesters que disparaven sagetes amb gran precisió, mentre que l'artilleria, i atès el gran nombre de remes que dificultaven l'emplaçament, ocupaven un espai més discret. En la majoria d'ocasions, només portaven dues bombardes, una a proa i una altra a popa, i colobrines (canons petits) emplaçats en punts estratègics. Les armes per combatre cos a cos, eren de gran diversitat i mides (llances, espases, dards...) i per protecció corporal utilitzaven un escuts rodons dits *rodells*. En certes operacions bèl·liques contra baluards i ports, es dissenyaren embarcacions de major tonatge per augmentar la capacitat.

La marina catalana fou la primera a disposar bases permanents i segures al Mediterrani, les illes de Malta, Rodès, Castellroig i als ports de Sicília i Sardenya, fet que convertia el Principat en la major potència naval de la centúria. Una tècnica adoptada pels anglesos als segles següents. Els altres factors d'èxit serien les drassanes, els caps, la tripulació i l'avançada tecnologia de l'època. "Tots els avenços navals trobaren la major protecció, y alguns ne sortien reformats o batejats, com lo sexters, la brúixola, modificada

per Flavi Gioja (segle XII al XIII), etc. Per la implantació dels avenços nàutics, los catalans se procuraven los millors especialistes, retribuint-los esplendorosament: per la enginyeria naval. Vingué a dirigir la construcció de les naus en 1290 lo genovès, mestre d'enginys i galeres; per ampliar lo port de Barcelona lo siracusà Antoni Janovès (1442), l'alexandrí Stacio (1475), el 1413 el català Macià Vila fou l'inventor de les cartes hidrogràfiques planes que les dibuixà amb les constel·lacions degudament assenyalades⁴⁰. L'any 1381 Carles V de França s'adreçà a Pere III en demanda d'un mapamundi, i el 1410 el català Ferrer de Blanes dirigí la primera escola nàutica de Sagres.

Del fet que les galeres dels Vilamarí aplicaven drets sobre els enemics vençuts, no en tenim cap dubte, i tampoc que el pillatge i els botins de guerra estaven a l'ordre del dia, tampoc; però no era un monopoli dels almiralls catalans, sinó una pràctica estesa a la resta d'armades europees i molt habitual dels vaixells francesos i anglesos que hostilitzaven les colònies americanes d'Espanya. A banda de molts exemples aïllats, el document que protocol·litza aquesta activitat data del 2 de setembre de 1478, quan el rei Joan II decretà un guiatge que permetia desembarcar i repartir els béns sostrets d'actes de conflagració entre els seus capitans: "Al Magnífic mossèn Joan de Vilamarí, Conseller i Capità General del nostre marítim exèrcit, a suplicació sua, amb el present nostre guiatge irrevocable per donar a cadascun dels cavallers esmentats, les robes, béns, or, argent, joies e moneda que tenen e trauran de les galeres del dit nostre General Capità [...] e segura puixen eixir de dites galeres en terra, e anar en dits béns, robes, or, argent i altres coses"⁴¹.

COLOFÓ

L'any 1479, un dels primers objectius del recent proclamant rei Ferran II, era recuperar Còrsega amb l'ajut dels sards. A tal efecte, encarregà la missió a Joan II de Vilamarí, la seva darrera campanya marítima, però tot just conclosos els preparatius per a la reconquesta de l'illa, la mort sobtada del Capità General de l'Armada i el problema successori de Portugal que afectava Castella, deixà la campanya ajornada indefinidament: "[...] *el rei ordena a Giovanni Vilamarí que preparés l'empresa per la conquesta de Còrsega, però la mort*

⁴⁰ CARRERAS i CANDI, Francesc. Geografia General de Catalunya. Barcelona. Any. Pàg. 1007.

⁴¹ TOLA, Pasquale. Codice Diplomatico della Sardegna. Tomo II. Reg. 104-2.

de l'almirall i la sublevació dels portuguesos van fer abandonar el projecte [...]"⁴². A l'almirall no li coneixem muller ni descendència, així que l'herència passà al parent més pròxim, el seu cosí Bernat II de Vilamarí, completant la trilogia de barons palauencs que protagonitzaren la història catalana del segle XV i, sobretot, l'època més esplendorosa de l'expansió mediterrània de la corona d'Aragó.

[Recepció de l'article: 15-1-2013]

[Acceptació de l'article: 14-3-2013]

⁴² TOLA, Pasquale. Obra citada. Tomo II. Reg. 21-2.

